

Межі реалізації права на свободу світогляду в контексті захисту національної безпеки та громадського порядку

Ярина Олійник¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.07.2025	Право	340.12:342.731

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18086081>

Анотація. У статті проаналізовано юридичну природу обмежень прав людини в умовах сучасних безпекових викликів. Досліджено концепцію поділу внутрішньої та зовнішньої сфер переконань індивіда. Основну увагу приділено застосуванню «трискладового тесту» Європейського суду з прав людини для перевірки легітимності втручання державних органів у приватний простір особи. Висвітлено особливості правового режиму воєнного стану в Україні, що зумовлює трансформацію підходів до публічного порядку. Розглянуто практику застосування санкційних механізмів та рішень органів колективної безпеки щодо релігійних та ідеологічних структур. Аргументовано необхідність дотримання принципу пропорційності між інтересами оборони держави та збереженням засадничих демократичних цінностей. Окреслено роль «войовничої демократії» у протидії гібридним впливам та використанню ідеологічних інструментів для дестабілізації суспільної стабільності.

Ключові слова: права людини, Європейський Суд з прав людини, свобода світогляду і віросповідання, національна безпека, громадський порядок, правовий режим воєнного стану, принцип пропорційності, демократичні цінності, обмеження прав.

Limits of exercising the right to freedom of worldview in the context of protecting national security and public order

Annotation. The article provides a comprehensive legal analysis of the boundaries of exercising the right to freedom of worldview in the face of contemporary security challenges, with a particular focus on the Ukrainian context. The research explores the complex relationship between individual ideological autonomy and the state's obligation to maintain public order and national integrity. The author examines the doctrinal distinction between forum internum (the absolute right to hold beliefs) and forum externum (the manifestation of

---

¹ професор кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» <https://orcid.org/0000-0001-5819-2023>

beliefs), emphasizing that while the former remains inviolable even during crises, the latter is subject to legitimate legal restrictions.

A significant portion of the study is dedicated to the «three-part test» established by the European Court of Human Rights. The article details the requirements of legality, legitimate aim, and necessity in a democratic society, illustrating their application through landmark cases. It is argued that any state intervention must not only be grounded in clear statutory law but also remain proportionate to the actual threat posed to the collective interest.

The paper pays special attention to the legal environment in Ukraine during the period of 2022–2025. It analyzes the constitutional mechanisms of Article 64 of the Constitution of Ukraine and the specific role of the National Security and Defense Council (NSDC) in countering hybrid threats. The author investigates how the concept of «militant democracy» serves as a justification for restricting ideological activities that promote aggression or undermine the constitutional order. The study highlights that in the context of cognitive and information warfare, the state's efforts to protect its «spiritual sovereignty» are essential for national survival.

In conclusion, the article offers a vision for balancing defensive measures with the preservation of pluralistic values. It suggests that the Ukrainian experience of adapting human rights standards to the conditions of full-scale military conflict provides a unique precedent for international law. The findings underscore that maintaining the rule of law requires the state to provide rigorous justification for every restriction, ensuring that security measures do not devolve into arbitrary censorship, even under the existential pressure of war.

Keywords: human rights, European Court of Human Rights, freedom of thought and religion, national security, public order, legal regime of martial law, principle of proportionality, democratic values, restrictions of rights.

Вступ

У сучасному демократичному суспільстві право на свободу світогляду є одним із фундаментальних стовпів особистої свободи. Проте в умовах глобальної нестабільності, гібридних загроз та зростання радикалізму виникає гостра потреба у пошуку балансу між індивідуальними правами та інтересами колективної безпеки. Питання меж реалізації цього права набуває особливої актуальності для України, яка перебуває у стані відсічі збройній агресії, що вимагає переосмислення класичних підходів до обмеження прав людини в інтересах національної безпеки та громадського порядку. Це безпосередньо пов'язано із практичним завданням удосконалення законодавчого регулювання та правозастосовної практики в умовах воєнного або особливого стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження прав і свобод людини закладено у працях провідних українських учених: В. Речицького, М. Козюбри, С. Головатого, С. Погребняка, О. Лотюк, П. Рабіновича. Проблематику національної безпеки у правовому контексті детально вивчали В. Горбулін, О. Литвиненко та Г. Ситник. Крім того, автор спирається на фундаментальні концепції західних правознавців, таких як Р. Дворкін (теорія прав як «козирів»), Дж. Ралз та на прецедентну практику Європейського суду з прав людини (зокрема, концепцію «margin of appreciation» – поля розсуду держави). Разом з тим, потребує додаткового вивчення питання балансування прав у специфічних умовах гібридної війни, де свобода світогляду може бути використана як інструмент дестабілізації громадського порядку, що і становить невіршену частину загальної проблеми.

Метою даної статті є дослідження правової природи та змісту меж реалізації права на свободу світогляду, а також визначення критеріїв правомірності обмеження цього права задля захисту національної безпеки та громадського порядку.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати нормативно-правове підґрунтя встановлення обмежень свободи світогляду в національному та міжнародному праві;
- сформулювати поняття «національна безпека» та «громадський порядок» як легітимних підстав для втручання у сферу свободи світогляду;
- виявити основні колізії між правом особи на зовнішній прояв своїх переконань та обов'язком держави забезпечувати публічну безпеку;
- запропонувати рекомендації щодо вдосконалення механізму правового регулювання меж свободи світогляду в умовах сучасних безпекових викликів.

Результати

У сучасній юридичній доктрині свобода світогляду розглядається як фундаментальна особиста свобода, що забезпечує автономію індивіда у виборі системи цінностей та поглядів на світ. Специфіка цього права полягає в його дворівневій структурі, яка в міжнародному праві визначається як внутрішня та зовнішня сфери.

Як зазначає М. І. Козюбра, свобода світогляду у своєму внутрішньому аспекті є абсолютною: держава не має права на жодне втручання в мислення особи, її переконання чи сумління [1, с. 142]. Цей аспект є недоторканим навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Водночас зовнішня сфера – зовнішній вияв цих переконань через поведінку, обряди чи пропаганду поглядів – за своєю природою є відносним і може підлягати законним обмеженням.

Згідно з позицією С. П. Погребняка, свобода світогляду є «материнською» категорією, що охоплює не лише релігійні, а й атеїстичні, філософські, політичні та інші переконання, які досягли певного ступеня серйозності, когерентності та важливості для особистості [2, с. 88]. Таким чином, правове регулювання цієї сфери має враховувати ідеологічний плюралізм як невід'ємну ознаку демократичного суспільства.

Нормативно-правовий фундамент досліджуваного права в Україні закладений у ст. 35 Конституції України, яка гарантує кожному право на свободу світогляду і віросповідання. Ця норма є наріжним каменем духовного плюралізму в державі, оскільки вона не лише проголошує автономію особистості у виборі власних переконань, а й встановлює обов'язок держави поважати цей вибір. Зміст зазначеного права є комплексним: він охоплює свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, а також вести широку релігійну діяльність [3].

Юридична природа цього права полягає в його універсальності та інклюзивності. Як зазначає М. І. Козюбра, ст. 35 Конституції фактично легітимізує «право бути іншим», захищаючи не лише традиційні вірування, а й новітні світоглядні системи, атеїстичні переконання та філософські позиції, що не мають релігійного забарвлення. Важливо підкреслити, що за статтею 35 Конституції, церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви, що створює необхідний правовий простір для реалізації світоглядної свободи без державного примусу чи ідеологічного тиску.

Більше того, конституційне положення про свободу світогляду тісно корелює з міжнародними зобов'язаннями України. Зокрема, воно відображає стандарти статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка акцентує увагу на тому, що свобода світогляду є однією з найважливіших складових ідентичності людини. У

контексті національного законодавства це означає, що будь-яка спроба державного регулювання цієї сфери повинна спрямовуватися не на обмеження самого права, а на створення умов для його безпечної та вільної реалізації. Таким чином, ст. 35 Конституції України не лише закріплює право на вибір світогляду, а й виступає правовим бар'єром проти будь-якої дискримінації за ознакою ставлення до релігії чи філософських поглядів.

Важливо розрізняти свободу світогляду та свободу думки і слова (ст. 34 Конституції). Як вказує О. В. Лотюк, якщо свобода думки фокусується на процесі обміну інформацією та ідеями, то свобода світогляду стосується ідентичності особи, її базових життєвих орієнтирів [4, с. 215].

На міжнародному рівні ключовим орієнтиром є Стаття 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У практиці ЄСПЛ підкреслюється, що свобода думки, совісті та релігії є однією з основ «демократичного суспільства» у розумінні Конвенції. Вона є не лише цінним здобутком для віруючих, а й для атеїстів, агностиків та байдужих [5]. Саме через цей широкий підхід свобода світогляду стає об'єктом захисту, але водночас і об'єктом потенційних обмежень, коли її зовнішні прояви входять у суперечність із безпековими інтересами держави.

Визнання свободи світогляду фундаментальною та багатогранною категорією права актуалізує питання про межі її практичної реалізації. Оскільки зовнішні форми вираження переконань існують не в ізольованому просторі, а в межах конкретного соціуму, вони неминуче вступають у взаємодію з інтересами інших осіб та держави в цілому. У правовій державі свобода особи не може бути абсолютною, якщо її прояви створюють загрозу для стабільності суспільства або цілісності політичної спільноти. Відтак, окреслена вище теоретична природа цього права потребує подальшого аналізу крізь призму легітимних обмежень, серед яких центральне місце посідають захист національної безпеки та охорона громадського порядку, що і буде розглянуто у наступному розділі.

У системі конституційно-правового регулювання національна безпека виступає однією з найважливіших легітимних цілей, задля яких держава може обмежувати зовнішні прояви свободи світогляду. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», вона визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих інтересів суспільства і держави від загроз [6].

Сучасна доктрина безпекознавства, представлена у фундаментальних працях В. П. Горбуліна, акцентує увагу на докорінній зміні парадигми безпеки в XXI столітті. В умовах гібридної війни безпека перестає бути виключно питанням військової потужності чи фізичної недоторканності кордонів. Вона зміщується у площину інформаційної, духовної та ідеологічної сфер, де свобода світогляду може бути цинічно інструменталізована агресором як засіб м'якої сили для підриву державності зсередини [7, с. 56]. Це явище отримало назву «когнітивна війна», де об'єктом атаки стає не територія, а свідомість громадян, їхні цінності та лояльність до власної держави.

У такому контексті свобода переконань, яка в мирний час є безумовним благом, в умовах конфлікту може перетворюватися на канал для трансляції деструктивних наративів, спрямованих на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації. Як слушно зазначає Г. П. Ситник, національна безпека є динамічною категорією, зміст якої суттєво розширюється та деталізується в період збройного конфлікту. Це зумовлює об'єктивну необхідність переходу держави до стратегії активного захисту свого інформаційно-культурного простору. Такий стан речей вимагає запровадження більш жорсткого та оперативного правового контролю за діями, закликами та організаційними формами діяльності, які, формально прикриваючись свободою світогляду, фактично спрямовані

на руйнування конституційного ладу, розпалювання ворожнечі або деморалізацію збройних сил [8, с. 112].

Більше того, деталізація цього підходу вказує на те, що держава має розрізняти щирі світоглядні переконання індивіда від скоординованих інформаційних операцій іноземних спецслужб. Правове регулювання в цій сфері повинно еволюціонувати від пасивного спостереження до створення механізмів ідентифікації загроз, які маскуються під релігійну чи філософську діяльність. Таким чином, національна безпека сьогодні вимагає не просто обмеження прав, а створення такої архітектури правопорядку, де реалізація свободи світогляду не суперечитиме обов'язку громадянина зберігати вірність своїй державі та її незалежності.

Таким чином, сучасна інтерпретація національної безпеки виходить за межі суто мілітарного захисту, охоплюючи стійкість соціальних інститутів та захищеність інформаційно-психологічного простору від деструктивних ідеологій. Проте захист стратегічних інтересів держави є лише одним із рівнів обмеження прав; не менш значущим є забезпечення стабільності на рівні безпосередньої взаємодії членів суспільства. Якщо національна безпека фокусується на цілісності політичної спільноти та її суверенітеті, то громадський порядок виступає тим практичним регулятором, що забезпечує реалізацію прав і свобод у повсякденному житті, запобігаючи хаосу та конфліктам між окремими індивідами. У зв'язку з цим виникає необхідність детальніше проаналізувати категорію громадського порядку як інструменту, що встановлює межі між індивідуальним вираженням світогляду та правом оточуючих на безпечне співіснування.

Громадський порядок є більш «вузькою» категорією порівняно з національною безпекою, проте не менш важливою для балансування прав людини. У юридичній літературі громадський порядок розглядається як стан суспільних відносин, що забезпечує спокій, безпеку громадян та нормальне функціонування інститутів влади.

На думку М. В. Цвіка, громадський порядок є правовим режимом, у якому кожен суб'єкт реалізує свої права, не порушуючи при цьому прав інших осіб [9, с. 204]. У контексті свободи світогляду це означає, що будь-який публічний вияв переконань (мітинги, релігійні ходи, публічні проповіді) не повинен супроводжуватися закликами до насильства, розпалюванням ворожнечі або перешкоджанням діяльності органів правопорядку.

Важливо підкреслити, що згідно з практикою ЄСПЛ (справа «S.A.S. проти Франції») [10], поняття «громадський порядок» охоплює також концепцію «спільного життя», де держава може накладати обмеження на певні форми вираження світогляду, якщо вони принципово суперечать основам демократичного співіснування. Таким чином, національна безпека та громадський порядок виступають двома рівнями захисту: перший стосується виживання держави як такої, а другий – стабільності та безпеки всередині самого суспільства.

Визначення національної безпеки та громадського порядку як легітимних підстав для обмеження свободи світогляду окреслює лише загальні рамки допустимого втручання держави. Проте в правовій державі наявність самої лише мети захисту безпеки не є достатньою для автоматичного звуження прав людини. Щоб таке втручання не перетворилося на свавілля влади, воно має відповідати чітким міжнародно-правовим критеріям та пройти перевірку на обґрунтованість. Це зумовлює необхідність переходу від дефініцій безпеки до аналізу конкретного алгоритму оцінки правомірності обмежень, відомого у світовій практиці як «трискладовий тест», що дозволяє встановити баланс між державним інтересом та індивідуальною свободою.

Для того щоб будь-яке обмеження права на свободу світогляду вважалось правомірним у демократичній державі, воно не може бути свавільним актом влади, а має

відповідати чітко визначеним міжнародним критеріям. У науковій доктрині та судовій практиці ці критерії зазвичай згруповані у так званий «трискладовий тест», який дозволяє встановити, чи є втручання держави у сферу приватних переконань виправданим. Цей тест є універсальним інструментом, що запобігає зловживанню категоріями «безпеки» для придушення ідеологічного чи релігійного плюралізму.

Першим і базовим елементом цього аналізу є критерій законності, який передбачає, що будь-яке обмеження права на свободу світогляду повинно мати чітку правову основу в національному законодавстві. Як слушно зазначає С. В. Шевчук, закон у контексті прав людини – це не лише будь-який нормативний акт, а припис, що відповідає вимогам якості: він має бути доступним для зацікавлених осіб та сформульованим з достатньою точністю [11, с. 319]. Така чіткість дозволяє особі передбачити правові наслідки своєї поведінки та зрозуміти межі дозволеного втручання.

У сфері свободи світогляду законність набуває особливого значення, оскільки переконання особи часто зачіпають чутливі суспільні питання. Якщо підстави для обмеження зовнішніх проявів світогляду (наприклад, заборона певних публічних зібрань) базуються на розпливчастих нормах або підзаконних актах, це створює ризик дискримінації. В українській правовій системі цей критерій вимагає, щоб будь-які заходи щодо звуження прав людини в інтересах безпеки спиралися виключно на положення Конституції та відповідних законів України.

Наступним кроком у перевірці правомірності обмеження є встановлення легітимної мети. Держава не має права втручатися в реалізацію свободи світогляду лише на основі власних політичних уподобань чи антипатій до певної ідеології. Вичерпний перелік таких цілей наведений у статті 35 Конституції України [3] та статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12], серед яких ключове місце посідають захист національної безпеки та охорона громадського порядку.

Легітимна мета означає, що держава повинна мати реальне, а не уявне обґрунтування того, чому певний вияв світогляду загрожує суспільству. У контексті національної безпеки це може бути протидія поширенню ідеології, що закликає до насильницької зміни конституційного ладу або порушення територіальної цілісності. Проте важливо, щоб безпекові інтереси не використовувалися як зручна ширма для обмеження свободи слова чи релігійної діяльності, які не містять прямої загрози державності.

Найскладнішим та найбільш дискусійним елементом трискладового тесту є перевірка на «необхідність у демократичному суспільстві». Цей критерій виходить за межі формальної законності та вимагає від держави довести наявність «нагальної суспільної потреби» у втручанні. Державні органи повинні надати вагомі аргументи на користь того, що загроза національній безпеці або громадському порядку є настільки серйозною, що вона переважає цінність свободи індивідуального світогляду.

Центральну роль у цьому аналізі відіграє принцип пропорційності, який вимагає дотримання балансу між обраним заходом обмеження та переслідуваною метою. Згідно з працями С. П. Погребняка, принцип пропорційності передбачає, що держава зобов'язана обирати найменш обтяжливий засіб для досягнення результату [13, с. 52]. Якщо національну безпеку можна захистити менш радикальними методами, ніж повна заборона діяльності певної ідеологічної групи, то така заборона буде вважатися непропорційною та незаконною.

Практика Європейського суду з прав людини дає чіткі орієнтири щодо того, як ці теоретичні критерії застосовуються в реальних конфліктах. Зокрема, у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» (2007) [14] Суд наголосив, що держава має бути нейтральним і неупередженим організатором здійснення різних переконань. У цій

справі ЄСПЛ встановив, що відмова у реєстрації статуту релігійної громади не була «необхідною в демократичному суспільстві», оскільки держава не змогла довести реальність загрози громадському порядку.

Важливим для розуміння меж безпекових обмежень є рішення у справі «Лейла Шахін проти Туреччини» (2005). Тут Суд визнав правомірною заборону на носіння ісламської хустки у навчальному закладі, аргументуючи це захистом світського характеру держави. У цьому випадку обмеження пройшло перевірку, оскільки Туреччина довела, що збереження секуляризму є фундаментальним складником її національної безпеки та демократичного устрою, а отже, втручання було пропорційним поставленій меті [15].

Ще одним прикладом, де інтереси безпеки взяли гору над свободою вираження світогляду, є справа «Refah Partisi (the Welfare Party) та інші проти Туреччини» (2003). Суд підтримав розпуск політичної партії, ідеологічні засади якої були несумісними з концепцією демократії [16]. Це рішення підтвердило тезу про те, що свобода світогляду не може бути використана як щит для діяльності, спрямованої на руйнування самих прав і свобод, гарантованих міжнародним правом.

Аналіз цих справ показує, що ЄСПЛ надає державам певну «свободу розсуду» у питаннях національної безпеки, проте ця свобода не є безмежною. Суд завжди прискіпливо вивчає, чи не є дії держави надмірними. Наприклад, якщо релігійна чи ідеологічна організація лише критикує владу, не закликаючи до насильства, її заборона з посиланням на громадський порядок, швидше за все, буде визнана порушенням прав людини.

Особливого значення трискладовий тест набуває в умовах збройних конфліктів, коли межа між правомірним захистом держави та цензурою стає тонкою. У таких випадках національна безпека стає «парасольковим» терміном, який може виправдати значне втручання. Проте навіть у стані війни держава повинна обґрунтовувати, як саме певний прояв світогляду (наприклад, поширення специфічної літератури чи проповіді) корелює із загрозою обороноздатності чи громадському спокою.

Таким чином, критерії законності, легітимності та необхідності утворюють надійний правовий фільтр. Вони вимагають від держави не просто декларувати пріоритет безпеки, а щоразу доводити, що вільна думка або віра конкретної особи чи групи дійсно створюють деструктивний вплив на стабільність соціуму. Це забезпечує захист особи від ідеологічного диктату та державного примусу, який не має об'єктивних підстав.

Дослідження показує, що громадський порядок та національна безпека є динамічними категоріями, зміст яких може змінюватися залежно від соціально-політичного контексту. Однак процедура їх застосування для обмеження прав повинна залишатися незмінною. Саме суворе дотримання трискладового тесту дозволяє зберегти сутність свободи світогляду навіть у найтемніші часи суспільних криз та військових загроз.

На завершення аналізу критеріїв варто підкреслити, що тягар доведення правомірності обмеження завжди лежить на державі. Якщо хоча б один із трьох елементів тесту не виконується – наприклад, втручання має легітимну мету, але не спирається на чіткий закон – таке втручання автоматично стає порушенням конституційних норм та міжнародних зобов'язань. Це створює систему стримувань і противаг, де права людини залишаються цінністю навіть під тиском безпекових інтересів.

Отже, розуміння правових меж реалізації свободи світогляду через призму трискладового тесту дозволяє не лише кваліфіковано захищати інтереси держави, а й гарантувати кожному право на власну ідентичність. Тільки такий баланс, де обмеження

є винятком, а не правилом, відповідає ідеалам правової демократичної держави, яка поважає внутрішню свободу особистості як вищий соціальний пріоритет.

Універсальність критеріїв «трискладового тесту» та усталена практика Європейського суду з прав людини створюють надійний теоретичний фундамент для розуміння меж втручання держави у сферу приватних переконань. Однак теоретичні конструкції та прецеденти, сформовані у відносно стабільних правових системах, проходять справжнє випробування на міцність у моменти екзистенційних криз, через які сьогодні проходить Україна. В умовах повномасштабної збройної агресії, коли свобода світогляду нерідко стає об'єктом маніпуляцій у межах когнітивної війни, абстрактні вимоги «необхідності в демократичному суспільстві» набувають специфічного наповнення. Це обумовлює логічний перехід від загальноєвропейських стандартів до аналізу практичних особливостей та викликів, з якими стикається вітчизняна правова система при встановленні обмежень свободи світогляду в умовах воєнного стану.

Четвертий розділ присвячений аналізу специфіки реалізації та обмеження права на свободу світогляду в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії та воєнного стану. Цей період став випробуванням для національної правової системи, оскільки виникла нагальна потреба захистити державність від ідеологічних та інформаційних впливів агресора, не зрікаючись при цьому демократичних цінностей. Ключовим правовим регулятором тут виступає стаття 64 Конституції України, яка прямо передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень в умовах воєнного або надзвичайного стану. Хоча стаття 35, що гарантує свободу світогляду, не входить до переліку прав, які не можуть бути обмежені (на відміну від права на життя чи гідність), держава має діяти вкрай обережно, зберігаючи баланс [3].

Особливістю сучасної ситуації в Україні є те, що свобода світогляду стала одним із фронтів гібридної війни. Країна-агресор систематично використовує релігійні та ідеологічні структури для поширення деструктивних наративів «руського міра», які прямо заперечують суверенітет України та право українського народу на самовизначення. У такому контексті межі реалізації права на світогляд зміщуються: переконання, що закликають до знищення держави, перестають бути приватною справою особи та переходять у категорію загроз національній безпеці. Це вимагає від законодавця та правоохоронних органів чіткої диференціації між щирою вірою та використанням релігійного інституту як інструменту іноземного впливу.

Важливим кроком у забезпеченні цього балансу стали рішення Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України, введені в дію указами Президента. Зокрема, рішення від 1 грудня 2022 року щодо діяльності релігійних організацій в Україні та застосування персональних санкцій стало реакцією на виявлені факти колабораціонізму та антидержавної пропаганди. З юридичної точки зору, такі заходи спрямовані на захист суспільства від використання релігійних почуттів громадян як механізму дестабілізації громадського порядку. Це підтверджує тезу, що національна безпека у сфері світогляду включає захист «духовного суверенітету» народу [17].

Законодавче регулювання в цей період також зазнало трансформацій, зокрема через прийняття змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за колабораційну діяльність та виправдовування збройної агресії. Стаття 436-2 ККУ стала важливим інструментом, що встановлює межу вираження поглядів: особа вільна у своїх внутрішніх переконаннях, але їх публічне вираження у формі глорифікації ворога чи підтримки його дій є злочином проти основ національної безпеки. Тут ми бачимо класичне обмеження зовнішньої сфери заради збереження життєво важливих інтересів суспільства в умовах війни [18].

Питання обмеження свободи світогляду в Україні сьогодні тісно переплетене з концепцією «войовничої демократії». Ця концепція передбачає, що демократична держава має право і обов'язок захищати себе від тих, хто використовує демократичні свободи для знищення самої демократії. Якщо певна ідеологія чи світоглядна система закликає до насильства або підтримки агресора, держава не може залишатися нейтральною. Саме такий підхід домінує в сучасних судових рішеннях України, де національна безпека визнається пріоритетним легітимним інтересом, що переважає право на публічне вираження антидержавних поглядів.

Водночас, викликом для правової держави залишається дотримання процедурної справедливості під час впровадження таких обмежень. Незважаючи на воєнний стан, Україна продовжує перебувати під юрисдикцією ЄСПЛ, що зобов'язує її дотримуватися критеріїв пропорційності. Наприклад, заборона діяльності організацій, пов'язаних із центрами впливу в країні-агресорі, має супроводжуватися конкретною доказовою базою, яка підтверджує реальність загрози. Це необхідно для того, щоб після закінчення війни ці рішення не були визнані порушенням міжнародних зобов'язань та не підірвали довіру до вітчизняного правосуддя.

Іншим аспектом є вплив цифрових технологій на поширення світоглядних ідей. У гібридній війні соціальні мережі стають платформою для формування «світоглядних бульбашок», де через алгоритми поширюються дезінформація та ворожнеча. Обмеження доступу до певних ресурсів чи блокування контенту, що розпалює міжрелігійну або міжнаціональну розбрат, є необхідним заходом для охорони громадського порядку. Держава тут виступає не як цензор, а як суб'єкт, що забезпечує інформаційну гігієну та безпеку громадян у віртуальному просторі, що безпосередньо впливає на реальний стан правопорядку.

Розглядаючи українську практику, варто згадати і про внутрішньо переміщених осіб та громадян на окупованих територіях. Там свобода світогляду порушується агресором систематично і грубо, що створює додаткове навантаження на українську державу щодо відновлення прав цих громадян. Це підкреслює, що межі реалізації прав в Україні встановлюються для захисту свободи, тоді як на окупованих територіях ці права повністю нівелюються. Такий контраст є важливим аргументом у міжнародній адвокації української позиції щодо необхідності безпекових обмежень.

Аналіз рішень Конституційного Суду України останніх років також підтверджує стійкість демократичного вектору. Суд зазначає, що обмеження прав людини в інтересах національної безпеки мають бути тимчасовими та суворо обмеженими цілями відсічі агресії. Навіть у воєнний час держава не має права нав'язувати обов'язкову державну ідеологію, що прямо заборонено статтею 15 Конституції. Це є головним запобіжником проти перетворення безпекових заходів на тоталітарну практику, що відрізняє український підхід від російського.

Окремої уваги заслуговує питання суспільної довіри до встановлених меж. Громадяни готові погоджуватися на обмеження певних форм свободи світогляду (наприклад, заборону масових релігійних ходів під час комендантської години або перевірку релігійної літератури), якщо бачать у цьому реальний захист свого життя. Громадський порядок у період війни сприймається як спільна відповідальність, де кожна особа добровільно звужує власну свободу заради колективної безпеки. Це свідчить про високий рівень правової культури та національної солідарності в умовах кризи.

Гібридна війна також ставить перед Україною виклик щодо реформи законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Очікуване прийняття нових законів, що регулюють діяльність релігійних структур із центрами в РФ, має стати логічним завершенням формування безпекових меж у цій сфері. Важливо, щоб ці норми

були юридично бездоганними і фокусувалися не на релігійних догмах, а на зв'язках із державою-агресором та політичній діяльності, що загрожує суверенітету.

На завершення розділу можна стверджувати, що Україна сьогодні створює унікальний прецедент у світовому праві, балансуючи між екзистенційною загрозою та збереженням засадничих прав людини. Досвід встановлення меж реалізації права на свободу світогляду в контексті національної безпеки під час війни 2022–2025 років стане базою для міжнародних стандартів майбутнього. Це шлях складної адаптації демократії до умов тотальної загрози, де безпека та свобода не заперечують одна одну, а перебувають у стані хиткої, але необхідної рівноваги.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що межі реалізації права на свободу світогляду є однією з найскладніших проблем сучасного конституціоналізму, де перетинаються фундаментальні інтереси особистості та обов'язки держави щодо самозбереження. У процесі наукового аналізу було встановлено, що ключовим для розуміння цих меж є теоретичний поділ права на внутрішню та зовнішню сфери. Якщо внутрішній світ переконань індивіда є абсолютно недоторканим, то його зовнішня реалізація неминуче вступає у взаємодію з інтересами соціуму, що зумовлює можливість і необхідність встановлення певних правових рамок. У цьому контексті національна безпека та громадський порядок виступають не як інструменти тиску, а як необхідні умови існування самого демократичного простору, де право одного суб'єкта закінчується там, де починається загроза існуванню всього суспільства.

Особлива увага в роботі була приділена механізму перевірки правомірності втручання держави у сферу приватних переконань, який базується на міжнародному стандарті «трискладового тесту». Доведено, що лише сукупне дотримання критеріїв законності, наявності легітимної мети та необхідності в демократичному суспільстві дозволяє вважати обмеження прав людини законним. Принцип пропорційності в цьому алгоритмі відіграє роль головного запобіжника від державного свавілля, вимагаючи, щоб обрані безпекові заходи були адекватними реальним загрозам і не призводили до вихолощування самої сутності права на свободу світогляду.

Аналіз сучасного українського досвіду свідчить про те, що в умовах повномасштабної збройної агресії межі реалізації права на світогляд зазнають суттєвої трансформації під впливом викликів гібридної війни. Застосування концепції «войовничої демократії» дозволяє Україні правомірно обмежувати ті форми вираження переконань, що інструменталізуються ворогом для підриву державного суверенітету. Проте навіть у надзвичайних умовах воєнного стану збереження правової процедури та дотримання міжнародних зобов'язань залишаються критично важливими. Це гарантує, що тимчасові обмеження, запроваджені задля захисту національної безпеки, не стануть постійною загрозою для демократичних цінностей, а Україна й надалі залишатиметься в межах європейського правового поля, де людина, її права та свободи визнаються найвищою цінністю.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. І. Загальна теорія права : підручник. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовний зміст) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Лотюк О. В. Державне право України : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 480 с.

5. Case of Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88). Judgment of 25 May 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
7. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
8. Ситник Г. П. Державний менеджмент у сфері національної безпеки : навч. посіб. Київ : Логос, 2021. 544 с.
9. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
10. Case of S.A.S. v. France (Application no. 43835/11). Judgment of 1 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>
11. Шевчук С. В. Порівняльне правознавство : підручник. Київ : Реферат, 2007. 728 с.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
13. Погребняк С. П. Принцип пропорційності у судовій діяльності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 49–55.
14. Case of Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine (Application no. 77703/01). Judgment of 14 June 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81068>.
15. Case of Leyla Şahin v. Turkey (Application no. 44774/98). Judgment of 10 November 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956>.
16. Case of Refah Partisi and Others v. Turkey (Applications nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98). Judgment of 13 February 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936>.
17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 01.12.2022 № 820/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45105>
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20>